

האם יש דין מעילה כשאוסר נכסיו חבירו על עצמו, שהרי אין שייך כן בהקדש שיקדיש נכסיו אחר. ובספר זכר יצחק (ח"ב כב) צידד לומר שאין בזה מעילה. וכן באוסר דבר שלא בא לעולם. בדומה לזה כתב בשו"ת אחיעזר (ח"ב יח) שמסתבר שאם התפיס על דבר המחובר לקרקע אין בו מעילה, כשם שבהקדש אין מעילה במחובר. ודלא כדעת הגרא"ב ממיר. ע"ש.

עוד כתב במשנה למלך: שמה אין מעילה בקונמות אלא כשהתפיס בקרבן אבל נדר בלא התפסה, יתכן שאינו שייך כלל לענין ההקדשות ואין בזה מעילה [אכן לשון הגמרא 'מעילה' בקונמות משמע דוקא בקונם, ולא באיסור רגיל. ואף הרמב"ם ששינה וכתב 'יש מעילה בנדרים' פירש מיד 'כיצד האומר ככר זו עלי קרבן או הקדש'...]. והוסיף שלדעת הראשונים שבכל נדר שלא התפיסו, מועיל מדין 'יד' לסיים דבריו בהתפסה (ע' במצוין לעיל ב'ד), יהא דין מעילה אף כשלא הזכיר אלא 'דבר זה אסור עלי'. ובמרכבת המשנה (מעילה ד) ובשו"ת רדב"ז (ח"ג תר, מובא באחרונים) מבואר שבנדר איסור שאינם מותפסים בהקדש, אכן אין מעילה כוללי עלמא. וכן הביא בקהילות יעקב (נדרים כג) שמבואר כן כבר במאירי (וכ"ג שנקט לעיקר בנתיב"מ קי"ב).

הר"ן כאן כתב להסתפק כשעבר ונהנה, האם יצא החפץ לחולין. וכבר הביאו מרש"י (במהדורה קמא לכתובות נט. ובשטמ"ק שם ועוד) שאף בקונם פרטי (= שלא אסר על כל העולם) שאין לו פדיון – יצא לחולין. והאריכו האחרונים בהסברת ענינים אלו. ע' באחיעזר ח"ב יח, מזו ובקהילות יעקב שם. ובספר משך חכמה (מטות) כתב לפרש דברי המדרש (ספרי זוטא) שלא יצא לחולין. ובוזה פרש דקדוק לשון הכתוב: 'לא יחל דברו (ואף אם עבר וחלל –) ככל היוצא מפיו יעשה', וזה בקונם פרטי – 'לאסור אסר על נפשו' (וע"ע בשבט הלוי ח"ה ריא).

(ע"ב) 'הכל צריכין דעת חוץ'... ואין אומרים בזה 'זכין לאדם שלא בפניו', שבקרבן צריך 'לרצונו' (תורי"ד).

ואף על פי שלוחי דשמיא הם [וכן קיימא לן, כדברי רב הונא בקדושין כג] – צריך דעת בעלים, כפי שמבואר בבבליא בערכין – שכך אמרה תורה לכהנים: כאשר יתן לכם אדם קרבן לדעתו, היו שלוחים שלי בהקרבנו. אם כן אין להוכיח ממה שצריך דעת ששלוחי דידן הם (עפ"י רשב"א ומאירי). בתוס' ביומא (ט: מבואר, וכן פירש מהרש"א בקדושין כג): דברי התוס' שם, שלפי הצד שהם שלוחי דרחמנא ולא שלוחי דידן, מקריבים שלא לדעת בעלים, ואף בעל כרחם.

דף לו

'אלא אי אמרת שלוחי דידן הוו, אמאי פיגולין פיגול לימא ליה שליחא שויתך לתקוני ולא לעוותי'. מדברי הרשב"א והרא"ש נראה – שלא כהר"ן – שהקושיא היא הן ממוזיד הן משוגג; הרא"ש פירש, מדוע פיגולין פיגול הלא אין אדם אוסר דבר שאינו שלו (ומשמע שנוקט שאפילו כמעשה כשחיטה אינו אוסר. ע' חולין מ ברש"י ובר"ן). והרשב"א פירש, אמנם אוסר את שאינו שלו על ידי מעשה גדול (ע' בחולין שם מחלוקת אמוראים וראשונים), אבל כיון שמעוות הרי אינו 'שליח' ואין הקרבן כשר, והרי הוא כנוחר ולא כשוחט, ומכל מקום אין חל בו חלות פיגול.

זאי דאכלה כשהיא פקחת ונשתטית, הא א"ר ירמיה... הואיל ונדחה ידחה. ולדעת האומר אין דיחוי בבעלי חיים [וכן יש פוסקים להלכה], צריך לתרץ הקושיא שמכל מקום אינו ראוי להביא עד שתשתפה (עפ"י מאירי. עוד בדין דיחוי בבע"ח ע' ביומא סד וזבחים יב.).

אלא מעתה יביא אדם פסח על חברו, שכן אדם מביא על בניו ועל בנותיו הקטנים... אמר רבי זירא שה לבית אבות – לאו דאורייתא. הגאון רבי חיים מבריסק חידש (בספרו על הרמב"ם קרבן פסח ה,ז. וכן מובא בחידושי הגר"ח על הש"ס) שזה שאמרו שה לבית אבות לאו דאורייתא, רק לענין החיוב נאמר, שאין האדם מצווה לשחוט עבור בניו ובנותיו הקטנים, וקרבן פסח שנמנה עליו קטן אינו בגדר 'קרבן חובה' לגביו, אבל מינויו מינוי מדאורייתא. הגר"ח הוכיח כן מסתירת דברי רבי זירא כאן ובפסחים (פח. וכפירש"י), וכן מדברי הרמב"ם שאף על פי שפסק שה לבית אבות לאו דאורייתא, כתב שקטן ששחטו עליו פסח והגדיל בין פסח ראשון לשני – נפטר מפסח שני. ואם לא שחטו עליו בראשון – חייב. הרי מבואר שגם הקטן ברמינוי הוא על הקרבן.

ולפי זה באור הגמרא כאן הוא, הואיל שלגביו אינו קרבן חובה, אין ללמוד מהקרבנות פסח על הקטן שיכול אדם להביא קרבן חובה על חברו שלא מדעתו, שלענין שיוקרב לחובתו צריכים דוקא דעת בעלים.

אמנם מתבאר בדבריו שדעת התוס' (בפסחים פח.) והר"ן (בסוגיתנו. וכ"ה ברשב"א ובמאירי) אינה כן, אלא מינויו של קטן – לאו מינוי הוא כלל, ואעפ"כ מותר לאכול מן הפסח בלא מינוי. [ובדעת הר"ן והרא"ש יש מפרשים שאכילת הקטן מדאורייתא אלא שמינויו אינו מהתורה. ע' חת"ס] ע"ע בהרחבה בפסחים פח.

(ע"ב) איבעיא להו: התורם משלו על של חברו צריך דעתו או לא; מי אמרינן כיון דזכות הוא לו לא צריך דעת, או דלמא מצוה דיליה היא וניחא ליה למיעבדיה?' אף על פי שכלל הוא בכל מקום 'ניחא ליה לאיניש למעבד מצוה בממוניה' וכמו שאמרו בגמרא (פסחים ד:) שהמשכיר בית לחברו בחזקת בדוק ומצאו שאינו בדוק, אפילו במקום שנוהגים ליטול שכר על הבדיקה אין זה מקח-טעות, שנוח לו לאדם לקיים את המצוה בעצמו. ומדוע כאן מסתפקים לומר שמא נוח לו בהפרשתו של חברו על פירותיו?

יש לומר ששם מדובר בדיעבד; לאחר שכבר בדק בא לתבוע מעותיו בטענת 'מקח טעות', אומרים לו: ודאי נוח היה לך בקיום המצוה, ואפשר אפילו כשכרוך הדבר בהפסד ממון, ורק תואנה אתה מבקש, שכך חפצו הפנימי של כל יהודי לקיים מצות אלקיו [כדרך שכתב הרמב"ם (בפ"ב דגירושין) לענין גט המעושה בישראל]. לא כן בנידוננו, אפשר שנוח לו לכתחילה שאחר יפריש במקומו (עפ"י ארצות החיים למלבי"ם יד, ג). ועוד, אעפ"י שאין זה מום במקח אבל עכ"פ גם אינו חוב, ואם אמר אחר כך נוח לי בהפרשתו של זה – אין אומרים חוב הוא (עפ"י חדושי חת"ס. ע"ש).

וע' ישועות יעקב או"ח יד בקונטרס בן המחבר, ובחידושי הגר"ר בענגיס ד שהאריך בענין זה. ויש להוסיף שאין זו אומדנא ודאית הלכך אין לסמוך עליה לכתחילה ומאידך אי אפשר לו לבטל המקח, ואף לא לתבוע ממון כי מסתבר שנוח לו במצוה.

– בתורם משל חברו על של חברו לא נסתפקו אלא ודאי צריך דעת חברו. וטעם הדבר, יש אומרים מפני שאינה 'זכות' עבורו כי נוח לו לאדם לעשות המצוה בעצמו (עפ"י רעק"א ב, מ כב.), או משום שיש בדבר קצת חוב, כי שמא היה רוצה לפטרה בחטה אחת או שמא רוצה להעדיף (עפ"י נקודות הכסף יו"ד שה – אבל בטעם הראשון פקפק (עפ"י התוס' בכתובות) כי המצוה נחשבת לבעל הפירות. וע' גם בחדושי חת"ס ובשו"ת יו"ד רצה).

ויש אומרים שמעיקר הדין אין מועילה הפרשה מחברו מטעם 'זכין לאדם', שגילתה תורה בתרומות ומעשרות שצריך הפרשה מדעת בעלים; גם אתם – מה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם (ע"ש ב"א כאן ובש"ת עונג יום טוב קט בבאור דבריו). והואיל ואין כאן זיכוי ממון או חפץ כלשהו אלא שעושה לו דבר שמרוצה ממנו – אין מועיל אלא לדעתו (ע' קצות החשן רמג סק"ח. וע' אבנ"מ לו, יב; באר יצחק או"ח א, ג ועוד. ובלשון אחרת (עמק יהושע כא): 'זכין לאדם' אמרינן, 'זכין מאדם' לא אמרינן).

'מי אמרינן כיון דזכות הוא לו לא צריך דעת.... אלא לאו אין צריך דעת'. ואף על פי שהטעם שאין צריך דעת כי זכות היא לו וכאילו עשאו שליח, והרי אסור לעשות שליחות למודר – מכל מקום כיון שיכול לעשות בלא דעתו, אין נקראת זו הנאה (עפ"י הרא"ש).

'התורם משלו על של חבירו, טובת הנאה של מי... אמר קרא את כל תבואת זרעך... ונתתה. כן גרס הר"ן ועוד. וכבר תמהו (בשיטמ"ק ובמסורת הש"ס על הגליון) הלא מקרא זה במעשר שני נאמר, והנתינה האמורה בו היינו פדיון הבעלים את המעשר בכסף. ופירש הרש"ש שהדרשה היא מכך שהמעשר שייך לבעל התבואה והוא זה שפודהו, מזה יש ללמוד לטובת הנאה הקיימת בתרומות ומעשרות ששייכת לבעלים ולא לתורם.

דף לז

'על המדרש לא שרי למשקל' – הלכך כשמלמדו בחנם אינו מהנהו כלום שהרי אסור ליטול ממנו שכר. ומשום הלימוד עצמו – כתב הר"ן שאינו נחשב דבר הנאה כי מצוות לאו ליהנות ניתנו. בספר טורי אבן (ר"ה כח) הקשה למאן דאמר מצוות ליהנות ניתנו, כיצד יפרש משנתנו. וכתב שאין לומר הואיל וכל אחד מחויב ללמדו בחנם לפיכך אינה הנאה, כי אם הוא לא ילמדנו אחר ילמד – שהרי בשמים של עבודה זרה אסורים בהרחה אעפ"י שיש לו בשמים אחרים. וכן במזה מי חטאת משמע שאסור אעפ"י שיכול אחר להזות עליו.

(וכ"מ בפירוש הרא"ש (לו סע"ב) שבדבר שעושה למודר עצמו, אין מתחשבים בסברא זו שהיה יכול לעשותו ע"י אחר.

עוד יש להוסיף לשאל הלא לא מן הכל זוכה ללמוד, ויתכן שזוהו ילמד יותר ממה שהיה יכול ללמוד מאחר).

ואפשר שהמלמד אינו אלא גורם לתלמיד שיעשה המצוה בעצמו והרי זה כמו משתדל ומשפיע על המודר שיעשה מצוה, הלכך אין זה אלא גרם הנאה. ואין זה דומה לתקיעה בשופר למודר הנאה שמ"מ נהנה הלה מן השופר האסור לו. [והר"ן נקט טעם שהוא נכון לפי האמת, שמצוות לאו ליהנות ניתנו]. ודומה למה שמצינו שהמדיר הנאה את חברו מניח על הסלע ומפקיר והלה בא ונוטל, שאין זה אלא גרם (עפ"י אילת השחר. עע"ש).

לדברי הרמב"ם שהמצוה היא בשמיעת השופר, עדיין אין מובן מה חילוק יש בין שמיעת שופר האסור בהנאה לבין לימוד מפי חברו.

ונראה לתרץ שגם לפי האמוראים שאין סוברים מצוות לאו ליהנות ניתנו, אין זה מוסכם על כל התנאים, כפי שמוכח ממעילה יג לראב"ד צ' הזקנים היו נהנים מהעברה שבמקדש ללולביהם (ע"ש בתוס' בפי"מ לרמב"ם ברש"ש ובזבח תודה). ותנא דמתניתין סובר דלאו ליהנות ניתנו.